

Скорина Л. В.,

доктор філологічних наук,

*професор кафедри української літератури та компаративістики
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*

**ЖІНКА ЯК АДРЕСАТ ПРИСВЯТИ:
ДО ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНИХ РОЛЕЙ І СТЕРЕОТИПІВ
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ 1920-Х РОКІВ)**

У процесі дослідження української літератури 1920-х років було виявлено 325 дедикацій, у т. ч.: 196 присвят чоловікам, 61 – жінкам, 68 – колективні, абстрактні, з невизначеною адресацією. Мета статті – проаналізувати жіночий «сегмент» присвят української літератури доби «розстріляного відродження». З огляду на статус адресата присвяти поділяють на *інтравертні* (зорієнтовані на особистісну сферу) й *екстравертні* (соціально-орієнтовані). Дедикації першої групи пов'язані з найближчим оточенням письменника, містять натяк на присутність у творі прихованих сенсів, зрозумілих вузькому колу «своїх». До цього переліку належать присвяти матері, батькові, сестрі, братові, дружині, чоловікові, доньці, синові, іншим родичам, подрузі, другові, коханій, коханому.

В українському письменстві 1920-х років співвідношення творів, присвячених матері й батькові, 7 до 4. Аби зрозуміти причини цього феномену, варто звернутися до праць з етнопсихології. Так, Б. Цимбалістий у статті «Родина і душа народу» доводить, що «жінкамати має особливе значення в ментальності українців. Коли запитувати багатьох українців про їхнє дитинство, найчастіше чується спогади, нав'язні глибокою любов'ю і пієтизмом до матері. Постать батька зате виходить у тих спогадах бліда, невизразна, мовби вона не мала ніякого значення для їх життя і розвитку /.../ Українська дитина не може легко ідентифікуватися з батьком, бо він нею цікавиться здалека лише, бо вона боїться його» [3, с.37]. Матерям присвятили свої твори, цикли, збірки Остап Вишня («Пам'яті матері»), П. Тичина («Пам'яті моєї матері»), Л. Чернов («Пам'яті матері»), М. Бажан («Моїй мамі»), І. Сенченко («Світлій пам'яті матері моєї Пелагеї Олександрівни присвячую»), В. Воруський («Легенда»), Г. Косяченко («Мати»). У цій групі домінують «присвяти пам'яті», які мають монологічний характер,

адже їх адресатом є особа, яка відійшла в засвіти й не може бути активним учасником комунікації.

Співвідношення присвят братові / сестрі виявляє протилежну тенденцію: 9 – братові, 3 – сестрі, у т. ч.: «Пам'яті сестри Наталки» (П. Тичина), «Сестрі Зіні» (П. Голота), «Сестрі» (Н. Забіла). Ці поезії емоційніші, сповнені почуття прихильності й родинної любові. До цієї групи примикає також присвята «Коханій сестрі Жені Нізнер» Костя Буревія. Євгенія Йосипівна Нізнер – найближча подруга дружини Костя Буревія з гімназії й Бестужевських курсів. За спогадами Оксани Буревій, «Женя, лікар-хірург, зробила Буревію кілька операцій, кожного разу рятуючи йому життя. Звідси посвята: “Коханій сестрі Жені Нізнер”» [2, с.392].

Нечисленими є вірші, присвячені доньці (2) чи сину (1). У поезії М. Драй-Хмари «Маленькій Оксані» любов до доньки рятує ліричного героя в часи зневіри й випробувань: «Коли отрутою гіркою / Налита вщерть душа моя / І плакати нишком, самотою / Уже не в силі я, – / тоді голівку злотокоосу / я до грудей твоїх тулю, / дитячий лепет п'ю, як росу, / і оживаю, і люблю» [1, с.90]. Інший підхід домінує в поезії М. Семенка «Пісня трампа», присвяченій «Моїй дочці». Характерна форма присвят – емоційно забарвлене завертання М. Драй-Хмари й ділова дедикація М. Семенка. Лідер футуристів не схильний до сентиментальності, його турбує лише те, який образ батька збереже в пам'яті донька: «Я знаю – як виростеш – будеш питати – / хто таки справді був твій маленький батько» [2, с.109]. Поезія містить передчуття відходу й можливого нерозуміння донькою того, як він жив, що зробив для української культури.

Група присвят коханій, дружині, подрузі значно презентативніша – 36 іменних дедикацій, 2 криптоніми, 2 зашифровані присвяти з чітким гендерним маркуванням. Їх настроєвий діапазон коливається від нейтральних (Ліді Папарук – П. Тичина, Н. Касьяновій – Г. Косинка), формально-ділових («Дорогій *товаришці* Зіні Ен.» – І. Микитенко, «Докії Певзнер на знак найбільшої *пошани й дружби* – присвячую» – Л. Первомайський) до емоційно забарвлених («Пам'яті д.м. Галі» – М. Філянський, «На спомин – Катрусі» – В. Сосюра, «Ясній і правдивій Йолонці з великою любов'ю присвячую я Міше-Нама» – Вал. Поліщук). Найчастіше адресатка й адресант таких присвят пов'язані інтимними стосунками, їх розшифрування може стати для читача цікавою грою, що виявляє приховані love story, конфлікти,

любівні трикутники. До прикладу, у творах Вал. Поліщука й В. Сосюри є вірші, присвячені одній адресатці – Л. Пилипенко. У примітках до збірки В. Сосюри цю жінку помилково назвали дружиною С. Пилипенка, хоч насправді це його сестра. «Маки» й «Воскресіння Діоніса» натякають на суперництво двох поетів, які намагалися завоювати приязнь однієї жінки.

До цієї групи примикають *усічені* присвяти: Вірі Б. (В. Сосюра), «Дорогій товарищі Зіні Ен.» (І. Микитенко), «Пам'яті З.С-ської» (В. Свідзінський), Г. Ко-вій (Є. Плужник), О.К-вій (В. Свідзінський). Їх розшифрування потребує гарної обізнаності з біографією письменника. До прикладу, поему «Канів» Є. Плужник присвятив «Г. Ко-вій», тобто своїй дружині Галині Коваленко. Ця дедикація переадресовує освіченого читача до романтичної історії стосунків поета і його коханої, а головне – до історії про початок його літературної кар'єри (жінка потайки від Є. Плужника показала зшиток із віршами літературознавцю Ю. Меженку, завдяки цьому митець увійшов у літературне життя Києва). Декодування ускладнюється, коли йдеться про *ініціальні* присвяти («Е.Л.К. – присвячую» – О.Лан, Л. – В. Свідзінський). Такі дедикації дослідники пропонують поділити на *закодовані* (ім'я адресата невідоме, наприклад, М. Рильський поезію «Нічна тривога» присвятив Л.С., а вірш «Мертва хвилина» – Н.Н., криптоніми на разі не розшифровані), *приховані* (автор «ховає» адресата за ініціальним позначенням, але в тексті залишає маркери для його упізнання), *безеквівалентні* (у яких відсутні будь-які вказівки на певну особу). До безеквівалентних ініціальних примикають «алюзивні» дедикації, напр., «Посвячую тій, що пізнала себе в цих рядках» (М. Рильський «Романс»). Ця присвята має високий ступінь інтимності, адже справжнього адресата знають лише двоє – автор і таємнича незнайомка. Інші приклади «алюзивних» дедикацій: «Аквамариновим очам» (Остап Вишня), «Тій, що лишилась» (М. Доленго), «Невідомій жінці» (Г. Коляда).

Група *екстравертних* (соціально-зорієнтованих) присвят менш репрезентативна. У величезному корпусі «письменницьких» дедикацій (119 інтертекстем) виявлено лише одну присвяту жінці-письменниці – Н. Забілі (у поезії М. Доленга «Влітку»). Цикл М. Семенка «Гімни св. Терезі» написаний на початку 1918 року, тож розглядати його в цій статті немає сенсу. До цієї групи належать також присвяти відомим театральним акторкам – Марії Заньковецькій, Любові Гаккебуш,

Наталії Ужвій (щоправда, автора поезії – М. Семенка з адресаткою пов'язували інтимні, а не суто творчі стосунки, тож цю присвяту можна віднести до категорії «приватних»). Марії Заньковецькій присвятили свої твори Г. Косинка, П. Филипович, П. Тичина. Ці дедикації були знаком вдячності й поваги до таланту акторки, яка наприкінці 1922 р. святкувала 40-річчя сценічної діяльності. Любов Гаккебуш грала роль Ярославни в п'єсі І. Дніпровського «Яблуневий полон», тож поява цієї присвяти в оповіданні «Анатема» була «жестом» подяки за цікаву інтерпретацію образу.

Найчастіше присвяти фігурують у ліричних творах, трохи рідше – в епічних, у драматургії вони рідкісні. Поки виявлено два приклади: комедію «Рожеве павутиння» Я. Мамонтов присвятив П. Саксаганському, а драму «Аве, Магія», написану 1923 р. й опубліковану видавництвом «Рух» у 1924 р., – «М.А. Розенштейн з пошаною і подякою. Автор». Із розповіді дружини письменника М. Гармсен дізнаємося, що Марія Абрамівна Розенштейн була колегою Я. Мамонтова (вони разом працювали в Українській державній театральній студії, на педагогічних курсах ім. Г. Сковороди, у Вищій науково-репертуарній раді відділу мистецтв Головополітосвіти НКО УРСР). Однак у виданні творів Я. Мамонтова 1988 р. ця присвята відсутня (така ж доля спіткала й епіграф до твору – рядки з книжки Ф. Ніцше). До слова, це не єдиний випадок зникнення присвят. Як відомо, популярну любовну поезію «Так ніхто не кохав» В. Сосюра присвятив своїй першій дружині. У збірках 1920-х рр. є два варіанти присвяти – Вірі Б. (Берзіній), згодом – Вірі С. (Сосюрі), однак після розлучення й другого шлюбу поет вилучив цю присвяту.

Симптомом «революційної» доби стала поява т.зв. «ідеологічних присвят» – відомим партійним діячам, «червоним партизанам», лідерам міжнародного комуністичного руху. Формально до цієї групи примикають присвяти «Комсомолці – Катрі Прокопчук» (С. Голованівський), «Карачаєвці – Шакка Лайпан» (Н. Щербина), «Комунаркам України присвячується» (Вал. Поліщук).

Аналіз «жіночих» присвят в українській літературі 1920-х років засвідчує виразне домінування інтравертних (приватних) дедикацій над екстравертними (соціально-орієнтованими) – їх співвідношення 52 : 9. Для порівняння можна навести статистику «чоловічих присвят»: інтравертних – 35 (батькові – 4, братові – 9, дядькові – 1, синові – 1, друзям і знайомим – 20), екстравертних – 161 (учителям – 2,

письменникам – 118, критикам – 16, митцям – 6, партійним діячам – 10, нерозпізнаних із чіткою гендерною прив'язкою – 9). Очевидна тенденція: жінки в суспільній свідомості вписані в контекст приватного життя, тож і в присвятах вони фігурують як близькі родички, коханки, Музи, які мають надихати чоловіків-письменників на творчість; соціальні ролі жінок у корпусі присвят представлені дуже лаконічно. Популярні в 1920-х роках гасла жіночої емансипації, рівноправності статей залишилися красивими лозунгами, адже колективні уявлення про гендерні ролі й пріоритети не зазнали принципової трансформації.

Список використаних джерел:

1. Драй-Хмара М. Поезії / упоряд., передм. В. Поліщука. Черкаси, 2004. 168 с.
2. Семенко М. Вибрані твори / упор. А. Біла. Київ : Смолоскип, 2010. 687 с.
3. Українська душа / за ред. М. Шлемкевича. Нью-Йорк-Торонто : Ключі, 1956. 66 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-263-3/08>

Уманська Т. О.,

аспірантка кафедри української літератури

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: Пінчук Т. С.,

кандидат філологічних наук,

професор кафедри української літератури

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРИТЧЕВА НАРАТИВНА СТРАТЕГІЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ ПРОЗИ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ У ТВОРЧОСТІ ГАЛИНИ ПАГУТЯК, МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ, ГАЛИНИ ТАРАСЮК

Притчева наративна стратегія, глибоко вкорінена в український літературний дискурс, стає провідною у філософській прозі початку ХХІ століття в низки авторів і авторок, зокрема Галини Пагутяк, Мирослава Дочинця, Галини Тарасюк. Оскільки притчевість як спосіб художнього узагальнення дійсності стає, на думку І. Клим'юка, «одним